

Г.Ж. Назанова¹, А.М. Кадыралиева^{2*}, Мехмет Топлу³, Г.У. Қуанышова⁴^{1,3,4}М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан;²Хажы Байрам Вели Анкара университеті, Анкара, Түркия(E-mail: goxa.85.85@mail.ru, K_altinai2604@mail.ru, mehmet.toplu@hbu.edu.tr, gulnazusenbaevna@gmail.com)**«Мереке» және «мораль» категориялары арқылы отбасылық рәсімді әлеуметтік-философиялық тұрғыдан түсіну**

Мақалада «мереке» және «мораль» категориялары арқылы отбасылық ритуалды әлеуметтік-философиялық тұрғыдан зерделеу қарастырылған. Авторлардың пікірінше, отбасылық ритуалдардың экзистенциалдық, мәдени және әлеуметтік-этикалық мәні бар. Зерттеу барысында олар М. Элиаде, М. Хайдеггер, В. Тернер, Т. Адорно және Д. Кук сияқты ойшылдардың тұжырымдамаларына, сондай-ақ қазақстандық философиялық дәстүр өкілдері — Әбу Насыр әл-Фараби, Абай Құнанбайұлы, М.С. Шайкемелев еңбектеріне сүйене отырып, отбасылық демалыстың екіжақты табиғатын көрсетеді: оның шынайылық пен қамқорлық кеңістігі ретіндегі әлеуетін және коммерциялану мен мәдени конформизм күштеріне бейім осал тұстарын ашады. Жүргізілген талдау негізгі аспектілерді қамтиды: мерекелердің циклдік және лиминалды сипаты, олардың отбасылық және мәдени бірегейлікті қалыптастырудағы рөлі, ортақ уақыт өткізу тәжірибесінің интерсубъективтік өлшемі, сондай-ақ әлеуметтік теңсіздік пен жаһандық дағдарыстардың демалыс құрылымы мен мазмұнына ықпалы. Ерекше мән қазақстандық контекстке беріледі, онда отбасылық мерекелер көшпелі мұра дәстүрімен, «Адам бол» моральдық идеалымен және қамқорлық этикасымен сабақтастырылады. Авторлар отбасылық мерекенің шынайылығы тек тұтынушылықтан қатысуға, сыртқы бейнеден ішкі мәнге қарай басымдық ауысқанда ғана мүмкін болатынын алға тартады. Отбасылық тынығу этикалық қатысудың және мәдени жадтың актісі ретінде ұсынылады, ол жатсынуға қарсы тұрып, ұрпақтар байланысын сақтай алады. Осылайша, ол моральдық кемелденудің тәжірибесі және аристотельдік мағынадағы ізгілікті жүзеге асыру түрінде көрініс табады, мұнда демалыс эвдемония мен адамның адамгершілік тұрғыдан өзін-өзі іске асыруына арналған кеңістікке айналады.

Кілт сөздер: мереке феномені, тынығу, отбасылық кеңістігі, мораль, қарым-қатынас, отбасылық мерекелердің философиялық мәні, әдет-ғұрып, әлеуметтік әділдік, әлеуметтік теңдік, моральдық өлшемдер.

Kіріспе

Философиялық тұрғыдан алғанда, отбасылық мерекені күнделікті өмірдің құралдық логикасынан саналы түрде бас тартып, оның орнына ой жүгіртуге, эмоцияға және әлеуетті түрде мәні бар өмір салтына бет бұру деп түсіндіруге болады. Аристотельдік эвдаимония дәстүріне сүйене отырып, отбасылық мерекені адамның гүлденуіне ықпал ету жолдарын ұжымдық іздеу деп түсінуге болады — бұл отбасының әл-ауқатын, бос уақытын және жақсы қарым-қатынастарын сақтауға бағытталған тәжірибе [1].

Экзистенциалистік тұрғыдан, әсіресе Хайдеггер немесе Сартр сияқты ойшылдардың еңбектерінде отбасылық мереке «өзінің» күнделікті жұмысын тоқтатып, өзімен және басқалармен шынайы қарым-қатынас жасауға мүмкіндік береді. Белгілі уақытша құрылымдардан (жұмыс кестелері, орындалу мерзімдері) және кеңістіктік тәртіптерден (үй, жұмыс орны, мектеп) шекаралық аймақты — «уақыттан тыс уақытты» ашады, онда отбасы өзін қайта ойластырып, ішкі қарым-қатынастарды қайта құрылымдауға және ортақ құндылықтар, тілектер мен болашақ жоспарлар туралы ойлануға мүмкіндік береді [2], [3].

Алайда бұл әлеуетті шынайылық сәті көбіне парадоксты болып келеді. Қазіргі заманғы отбасылық демалыс тұтыну мәдениетімен және әлеуметтік күтулермен айқындалады, бұл шынайылық пен коммерциялану арасындағы арақатынасқа байланысты философиялық алаңдаушылық туғызады. Отбасы шынымен бір-бірімен еш делдалсыз шынайы қарым-қатынас жасай ма, әлде «сапалы уақыт өткізу» туралы мәдениеттенген ұғымға ғана сай әрекет ете ме?

Мәдени тұрғыда отбасылық мерекелер бір мезгілде басым құндылықтарды, әлеуметтік рөлдерді және жеке басының түсініктерін жаңғыртып, қайта түсіндіретін рәсімдер ретінде қызмет етеді.

* Хат-хабарларға арналған автор. E-mail: K_altinai2604@mail.ru

Көптеген қоғамдарда бірге уақыт өткізу қамқорлықты, тұрақтылықты және табысты бейнелейтін отбасылық өмірдің нормативтік аспектісі ретінде қарастырылады. Мереке тек бос уақытты өткізу құралы ретінде ғана емес, сонымен бірге отбасы бірлігі мен мәдени капиталдың көрінісі ретінде де қызмет етеді.

Зерттеу әдістері

Зерттеліп отырған жұмыс философиялық герменевтика, феноменологиялық талдау және мәдени — антропологиялық интерпретацияны біріктіретін зерттеу. Онда отбасылық мереке әлеуметтік-мәдени және экзистенциялық феномен ретінде қарастырылады. Отбасылық мереке қазіргі заманғы ритуал ретінде сипатталды. Бұл жеке тұлғалар мен қауымдастықтардың құндылықтарға тартылуы, ішкі отбасылық байланыстарды нығайтуға бағытталған мәдени форма. Қазақстан контексті қосымша талдау ұсынады, онда «адам бол» және қамқорлық сияқты ұғымдар отбасылық мерекені құндылықтық-этикалық және философиялық тұрғыда бағалауға интеграцияланады және адамгершілік қасиеттерді тәрбиелеуге және вертикалды тұлғалық бірегейлікті сақтауға бағытталған моральдық тәжірибе ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Мәдени-антропологиялық әдісті қолдану отбасылық мерекені лиминалды сипатқа ие ритуал ретінде қарастыруға мүмкіндік береді, мұнда әдеттегі әлеуметтік рөлдер уақытша тоқтатылады.

Франкфурт мектебіне тән сыни-диалектикалық әдіс отбасылық демалыстың шынайылығы мен коммерциалануы арасындағы қайшылықтарды анықтауға, мәдени индустрияның бос уақыттың формалары мен мазмұнын қалай құрылымдайтынын көрсетуге мүмкіндік береді.

Сондықтан бұл зерттеу герменевтикалық, феноменологиялық, мәдени-антропологиялық және аксиологиялық әдістерді үйлестіру отбасылық мерекені ритуал ретінде кешенді философиялық тұрғыдан түсінуге жол ашады, онда онтологиялық, этикалық және әлеуметтік — мәдени өлшемдер бір-бірімен тоғысады.

Нәтижелері

Виктор Тернер өзінің ритуалдық және лиминалдылық туралы зерттеулерінде ұсынғандай, мерекелер күнделікті өмірдің құрылымдық иерархияларын бұзатын «коммунисттардың» күшті әлеуметтік бірігу сезімі ретінде қызмет ете алады [4]. Ата-аналар мен балалар күш қатынасын қайта қарап, дәстүрлі рөлдерге сын айтып, бір-бірімен тең дәреже серіктес ретінде кездесуі мүмкін. Мұндай уақытша рөл алмасу жақындық пен ортақ болмысты нығайтуға септігін тигізіп, отбасы нарративін — отбасының өздері туралы, неге мән беретіні және бірге қандай кезеңдерден өткені туралы баяндайтын оқиғаларын қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Алайда отбасылық мерекелердің мәдени мәні әмбебап сипатқа ие емес, өйткені олардың мазмұны мен атқарымдық қызметі әр қоғамның тарихи, әлеуметтік және мәдени контекстімен айқындалады. Оны ұлттық дәстүрлер, таптық құрылымдар, діни әдет-ғұрыптар және тарихи естеліктер қалыптастырады. Мысалы, батыстық контекстерде «мереке» идеясы көбінесе тұтынушының еркіндігімен, таңдауымен және өзін-өзі көрсетуімен байланысты. Басқа қоғамдарда отбасылық мерекелер рухани қажылыққа, кеңейтілген туыстық қатынасқа немесе маусымдық ауыл шаруашылығы қатарына көбірек көңіл бөлуі мүмкін. Осылайша, отбасылық мерекелер уақыт, кеңістік және әлеуметтік қатыстылық туралы кеңірек мәдени идеологиялардың көрінісі ретінде қызмет етеді.

Оның үстіне, «қашып кетуге» ұмтылу көбіне табысқа қатысты мәдени нормалармен және орта таптың ұмтылыстарымен сабақтас келеді. Экзотикалық жағажай демалысы, Еуропа бойынша мәдени тур, тақырыптық саябаққа қажылық — мұның бәрі тәжірибе мен жинақтау арқылы бақытты анықтайтын үлкен тұтыну мәдениетіне қатысуды білдіреді. Осы тұрғыдан алғанда, отбасылық мереке «идеалды отбасы» және қанағаттанарлық өмір сүрудің негізін білдіретіні туралы басым түсініктерді нығайта алады. Мәдени-антропологиялық әдісті қолдану отбасылық мерекені әдеттегі әлеуметтік рөлдер уақытша тоқтатылатын лиминалды сипаттағы салт ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Әлеуметтану тұрғысынан отбасылық демалыстар құрылымдық шындықтармен тығыз байланысты және олармен шектеледі, әсіресе экономикалық жағдайға, еңбек саясатына және ресурстарға қолжетімділікке байланысты. Кімнің демалысты өткізуге уақыты, ақшасы және ұтқырлығы бар? Сапалы отбасылық уақыттың «салтанатын» кім және қандай жағдайларда ала алады?

Көптеген жұмысшы табына жататын отбасылар үшін бірге сапарға шығу мақсатында ұзақ демалыс алу идеясы экономикалық тұрғыдан тиімсіз немесе логистикалық жағынан күрделі болуы

мүмкін. Ақылы демалыс, көлікке қолжетімділік және туристік инфрақұрылым біркелкі бөлінбеген, бұл әлеуметтік тапқа байланысты отбасылық бос уақыт туралы түсініктердің мүлдем әр түрлі болуына алып келеді. Осылайша, отбасылық демалыс — әлеуметтік теңсіздік қайта өндіретін кеңістік те болып табылады және әл-ауқаты жоғары отбасылар әлеуметтік желілер мен ата-аналық дискурстарда жиі идеализацияланатын қарым-қатынастар түрлерін дамытуда көбірек еркіндікке ие.

Сонымен қатар, отбасылық мерекелерді көбінесе қашан және қалай өткізуге болатынын параметрлерін белгілейтін институттық субъектілер — мектептер, туристік агенттіктер, әуе компаниялары және үкіметтер ұйымдастырады және қамтамасыз етеді. Мектеп күнтізбелері ерлі-зайыптылардың көпшілігі үшін «демалыс маусымын» анықтайды, ал визалық режимдер мен шекаралық бақылау отбасылардың қайда саяхаттай алатынын белгілейді. Бұл бюрократиялық құрылымдар жеке тәжірибені реттеуге, отбасылардың не істейтінін ғана емес, сонымен қатар олар не істей алатынын да қалыптастырады.

Отбасылық тынығу көбіне ұсақ-түйек немесе коммерцияланған іс-шара ретінде қабылданғанымен, тереңірек қарастырғанда оның философиялық, мәдени және әлеуметтанулық қырлары айқын көрінеді. Бұл — уақыт қайта ой елегінен өткізілетін, қарым-қатынастар қайта құрылатын және күнделікті өмірден мағына ізделетін кеңістік. Ол демалыс, мәдени танығу не жай ғана бір-бірімен араласу сапары болсын, отбасылық мереке қазіргі заманғы ритуал ретінде қызмет атқарады — бұл арқылы жекелеген адамдар мен қауымдастықтар құндылықтарды талқылайды, байланыстарды нығайтады және жақсы өмір туралы түсініктерді қайталап қалыптастырады.

Отбасылық мерекені осы призмалар арқылы түсіну бізге оның тұтынушылық, теңсіздік немесе жалғандық сияқты шектеулерін сынға алуға ғана емес, сонымен қатар оны экзистенциалдық ой толғауға, этикаға мән беруге және мәдени мағына табуға мүмкіндік беретін кеңістік ретінде бағалауға жол ашады. Осы тұрғыдан алғанда, отбасылық мереке күнделікті өмірден тыс тұрғаны үшін емес, керісінше, оны бірге қалай өткеретінімізді айқындап көрсететіндігі үшін философиялық назарға алайық.

«Неліктен бірге уақыт өткізу отбасы ұғымы үшін маңызды деп есептеледі және бұл уақыт өткізу өз мәні бойынша отбасылық байланысты нығайтама — әлде біз мұны мәдени үміттерге байланысты деп қана қабылдаймыз ба?» деген сұрақ бізді келесі ойларға жетелейді: бірлікке берілетін мән табиғи адами байланыстан, психологиялық қажеттіліктен немесе әлеуметтік қалыптардан туындай ма? Сондай-ақ, тек бірге уақыт өткізу — берік отбасылық қарым-қатынастарды сақтауға жеткілікті ме?

Мерекелер көбінесе күнделікті еңбек пен рутинаның үздіксіздігіндегі жайғана үзіліс — мәдени «сән-салтанат» немесе тұтынушылық ләззат ретінде қабылданады. Дегенмен, философиялық және антропологиялық теория призмасы арқылы мерекелерді адам өмірінің уақытша ағымына символдық тереңдік беретін ритуалдық үзілістер ретінде түсіндіруге болады. Мирча Элиад пен Мартин Хайдеггердің еңбектеріне сүйене отырып, біз мерекелер циклдік, онтологиялық және баяндау генеративті құрылымды қамтиды деген қорытындыға келеміз. Олар жеке адамдар мен отбасыларға белгілі бір уақыттық және кеңістіктік қайта бағдарланумен айналысатын шектелген кеңістіктер жасайды — толығымен «тұрмыстық» та, толығымен «сыртқы» да емес [5, 2; 15].

Мерекелердің циклдік табиғатын, экзистенциалдық қайта пайымдаудың онтологиялық қызметін және отбасылық баяндауларды қалыптастырудағы рөлін зерттей отырып, бұл мақала мерекелерді жай ғана демалыс емес, адам тәжірибесіне терең енгізілген мағына тудырушы ритуалдар ретінде түсінуге ғылыми негізделген философиялық тұғыр ұсынады.

Мирча Элиаданың дін мен мифті антропологиялық зерттеулері, атап айтқанда, әсіресе қасиетті және қасиетсіздік (профандық) және мәңгілік оралу мифі саласындағы зерттеулері, қатысушыларды қасиетті уақытпен, әдеттегі хронологиялық реттіліктен асып түсетін уақыт пен байланыстыратын салт-жоралар ретінде түсінуге негіз болады. Элиаде сызықтық және тарихи болып табылатын профандық уақыт пен циклді, қайталанатын және қалпына келетін қасиетті уақытты ажыратады [5; 132].

Элиаданың пікірінше, діни немесе ғұрыптық уақыт оқиғаны еске түсіріп қана қоймай, оны жандандырады. Бұл көзқарас бойынша мереке жай ғана ерікті үзіліс емес, топтың немесе жеке тұлғаның экзистенциалды негізін жаңартатын бастапқы мифтердің немесе өткен тәжірибелердің рекреациясы, бастауға оралу. Отбасылық контексте бұл эмоционалды және символдық мағынаға ие салттық мерекелерде көрінеді. Бұл қайталанатын салт-дәстүрлер отбасыларға уақыт пен дәстүрді басқаруға көмектесетін мифологиялық-тарихи якорь ретінде әрекет етеді.

Қайталау арқылы мерекелер тұлғаны нығайтады. Бұл «қасиетті» немесе бөлек уақытқа циклдік оралу мерекені шындықтан алшақтау емес, күнделікті өмірдің энтропиясы жағдайында мерекелер қатысушыларға өмірдің мәнін қалпына келтіруге мүмкіндік береді. Осылайша, мерекелер ырғақты бекіту арқылы экзистенциалды бөлшектенуге қарсы тұратын онтологиялық рәсімдерге айналады. Мерекелер қатысушыларға жүйелілік, байланыс және жаңару кеңістігіне кезеңді қайта оралу мүмкіндігін береді.

Элиаде циклдік уақыт туралы мифологиялық және мәдени түсінікті ұсынса, Мартин Хайдеггердің экзистенциалдық феноменологиясы қосымша онтологиялық негізді ұсынады. Хайдеггер «Болмыс пен уақыт» деген еңбегінде адам негізінен уақытша жаратылыс екенін дәлелдейді. Біздің болмысымыз қарапайым сабақтастықпен емес, өткеннің, қазіргінің және болашақтың экзистенциалдық бірлігі арқылы құрылымдалған. Хайдеггер сондай-ақ «мен» режимінде адам шынайы емес күнделікті өмірге — кәдімгі, алаңдаушылық және әлеуметтік сәйкестік әлеміне түседі деп дәлелдейді [2; 98].

Жұмыс міндеттерінен, әлеуметтік рөлдерден және әдеттегі мінез-құлықтан уақытша алынып тасталған демалыс рефлексияға, қарым-қатынастарды қайта қарауға және өзін-өзі ашуға кеңістік ашуы мүмкін. Тынығу кезінде уақыттың бәсеңдеуі, дәлірек айтсақ, оның қайта конфигурациялануы — тыңдаушыға дүниені функционалдық жұмыстың объективі арқылы емес, медитативті, тұрмыстық режим арқылы қабылдауға мүмкіндік береді.

Хайдеггер болмыстың маңыздылығын кеңістік пен уақыт аясында нақты қатысу арқылы түсіндіреді. Баламалы уақытшылығын ұсынатын мерекелерді өнімділік пен тиімділік талаптарынан тыс, адамның өзін және басқалармен қарым-қатынасын жүзеге асыратын онтологиялық табалдырықтар ретінде қарастыруға болады. Мерекенің салттық жабылуында отбасылық өмірді қарапайым көзқарас тұрғысынан функциялар мен рөлдердің жиынтығы ретінде қарау экзистенциалды қатысуға мүмкіндік береді: адам бір-бірін жұмысшылар, студенттер немесе тәрбиешілер ретінде емес, болмыстың құпиясына қатысушы ретінде көре алады.

Элиаде үшін де, Хайдеггер үшін де мерекелердің циклдік сипаты ерікті емес, олардың салттық тиімділігінің негізі. Қайталау күтуді тудырады, ал күту әрекетке символдық салмақ береді. Отбасында қайталанатын мерекелер ұжымдық жадыны қалыптастыруға және нығайтуға қызмет етеді. «Біз тауда қалай адасып қалдық» немесе «атасының жағада тамақ жасағаны» туралы әңгімелер тек естеліктер ғана емес, сонымен бірге баяндау кезеңдері. Олар отбасының ортақ болмысын ұрпақтан ұрпаққа беретін баяндау түйініне айналады.

Әлеуметтану тұрғысынан бұл құбылыс Поль Рикердің баяндауыш сәйкестік теориясына сәйкес келеді. Рикер сәйкестендіру тұрақты тұлға емес, жеке адамдар мен қауымдастықтар өмір сүрген тәжірибенің эпизодтарын баяндау тұтастығына біріктіру арқылы өздерін түсінетін оқиғаны баяндау процесі екенін дәлелдейді [6]. Мерекелер болашақ баяндау мен ретроспективті рефлексия үшін материал беретін оқиғалар ретінде әрекет етіп, артықшылықты көріністерді ашады.

Тұрақты мерекелер ұрпақтар арасында үйлесімді қарым-қатынас орнатуда маңызды рөл атқарады. Олар балаларды отбасылық әдет-ғұрыптар мен күтулермен таныстырады, құндылықтарды тәжірибе арқылы сіңіруге мүмкіндік береді және уақыт өте келе тұлғаның сабақтастығын қамтамасыз етеді. Сонымен қатар, жыл сайынғы отбасылық сапарларда өскен бала бір күні өз балаларымен бірге сол дәстүрді қайталап, жеке естеліктерін мәдени мұраға айналдыра алады. Мұндай тәжірибе мерекені тек әлеуметтік іс-шара ретінде емес, болмыстың, уақыт пен қатысудың онтологиялық мәнін көрсететін құбылыс ретінде қарастыруға мүмкіндік береді.

Демек, мерекелердің циклдік сипатының ғылыми негіздемесі олардың мнемоникалық құрылымдар ретіндегі рөлінде жатыр. Циркадтық ырғақтар биологиялық үрдістерді қалай реттесе, дәл сол сияқты, мерекелердің циклдік қайталануы әлеуметтік жадты қалыптастырып, өзгермелі мәдени бірегейліктерді тұрақты дәстүрлерде орнықтырады. Бұл оралу рәсімдері тұрақсыз әлемде эмоционалды және онтологиялық қауіпсіздікті қамтамасыз ететін уақытша үздіксіздіктің елесін және белгілі бір дәрежеде шындықты жасайды.

Фестивальдердің жиі назардан тыс қалатын маңызды аспектісі — олардың толықтай жергілікті немесе толықтай шетелдік емес, кеңістіктік және символдық аймақты құруында жатыр. Мұндай аймақтар қатысушыларға өз мәдениетін тәжірибеде сезінуге, жергілікті дәстүрлермен байланысуға мүмкіндік береді, сонымен қатар сырттан келген элементтермен үйлесімді байланыс орнатады. Фестивальдер тек әлеуметтік немесе көркем іс-шара ғана емес, сонымен қатар қатысушылардың мәдени және онтологиялық мүмкіндігін қалыптастыратын орта ретінде қызмет етеді. Виктор Тернер

мен Арнольд ван Геннептің антропологиялық жұмыстарына сүйене отырып, фестивальдерді кәдімгіден алшақтайтын, қатысушыларды күнделікті өмірден шығарып, әлеуметтік тұтастыққа қайта біріктіруді көздейтін дәстүрлер ретінде қарастыруға болады [7].

Бұл өтпелі кезеңде күнделікті өмірдің әдеттегі құрылымы уақытша тоқтайды. Уақыт басқа тұрғыдан қабылданады, рөлдер уақытша қайта қарастырылады және жаңа ұрпаққа мүмкіндік беріледі. Қонақ үй бөлмесі, жазғы коттедж немесе жалдамалы үй гетеротопияның бір түріне айналады. Фуко терминімен айтсақ — қарапайым өмірдің логикасын көрсететін, бұрмалайтын және қайта анықтайтын кеңістік [8]. Осы кеңістік үй ұғымына да, одан мүлдем бөлек нысанға да толық сәйкес келмейді; ол отбасының өмір сүру мен өзара түсіністіктің әртүрлі үлгілерін тәжірибелік тұрғыда сынайтын әлеуметтік сахна ретінде қызмет етеді. Бұл аралық күй отбасы немесе мәдени тәжірибе үшін бір жағынан жаңғыру мен өзгеруге, екінші жағынан тұрақсыздық пен белгісіздікке жол ашады. Бір жағынан, отбасылар жұмысқа және күнделікті тәртіпке алаңдамаған кезде тереңірек қайта байланыса алады. Екінші жағынан, таныс құрылымның болмауы да жанжалды күшейтеді, айырмашылықтарды көрсетеді немесе отбасы бірлігі туралы түсініктерге қарсы шығуы мүмкін. Мереке экзистенциалды ашылу орнына айналады, яғни қатысушылар үшін жақындық, төзімділікті, әлеуметтік-мәдени бейімделуді сынауға өз мүмкіндігін береді.

Философиялық тұрғыдан қарағанда, мұндай лиминалды кеңістіктер өмірлік маңызды. Мұндай лиминалды кеңістіктерде қатысушылардың әлеуметтік, мәдени және жеке деңгейдегі трансформациясы жүзеге асады. Хайдеггерлік тұрғыдан мереке бұл — болмыстың көрінуі күшейетін алаң, онда қатысушылар өздерінің болмысын тазартуға, өмірлік жолын бағалап, мәнін айқындауға өз үлесін қоса алады [2; 321]. Тұрмыстық саланың шеңберінен шығып, бірақ оған толық кіріктірілмей, отбасы өзін жана көзқараспен қарай алатын шексіз мүмкіндіктер кеңістігін табады.

Олардың экзистенциалды әлеуеті мен баяндау тереңдігіне қарамастан, қазіргі мерекелер барған сайын коммерцияланды. Тынығу индустриясы мерекелерді алдын ала әзірленген тәжірибелер, саяхат алгоритмдері және Instagram фоны бар өнімдер ретінде орналастырады. Бұл Адорно мен Дебордтың сындарында бұрыннан бар алаңдаушылықты тудырады, бұл мереке оның ритуалдық күшіне нұқсан келтіретін көрініске, тәжірибе симуляторына айналуға [9].

Шынайлыққа ұмтылу — мерекенің экзистенциалдық және мәдени-философиялық мәнінің өзегін құрайтын құбылыс — қазіргі әлеуметтік-экономикалық жағдайда тұтынушылық таңдаудың ерекше формасына айналуға. Бұл құбылыс кеңістік және уақыттық құрылымдардың да трансформациясына әкеледі: дәстүрлі тұрмыстық орта орнына — коммерцияландырылған ойын-сауық, ал қасиетті уақыт орнына — ақпараттық индустрия сүзгілерінен өткен, эстетикалық индустрия контент ұсынылады. Мұндай үрдістерде отбасы институты да символдық қысымға ұшырайды: демалыс пен мерекелік тәжірибенің әлеуметтік желілерде көрсету қажеттілігі, тіпті жеке өмірден уақытша шегіну ниеті бар сәттердің өзінде, тұтынушылық логикасын күшейтіп, мерекенің бастапқы сакралды және әлеуметтік бірлік тудырушы мағынасын ығыстырады. Сонымен қатар, экологиялық, саяси және денсаулық дағдарыстары (мысалы, климаттың өзгеруі, пандемия, саяхатқа шектеулер) мерзімдік сенімділік ретінде мерекелер идеясын одан әрі қиындата түсті. Болжалды құрылымдардың бұзылуы біз әдеттегідей қабылдайтын рәсімдердің нәзіктігін және мерекелерді өмірден қашу ретінде емес, оның ең маңызды аспектілеріне: уақытқа, қамқорлыққа, орынға және қатысуға қайта оралу нысаны ретінде қайта қарау қажеттілігі туралы философиялық ойлауға итермелейді.

Мереке — адамзат мәдениетінің әмбебап феномені, ол тек көңіл көтеру немесе демалыс уақыты емес, қоғам мен жеке тұлғаның экзистенциалдық тәжірибесінің маңызды бөлігі. Философиялық тұрғыда мерекенің уақыт пен кеңістіктің ерекше құрылымына ие, мәдени мағынамен қаныққан ритуал ретінде қарастыруға болады. Бұл тұрғыдан М. Элиаденің «қасиетті және дүниелік уақыт» концепциясы мен М. Хайдеггердің «болмыс» уақыты идеясы терең түсінік береді. Элиаде мерекенің қасиетті уақытқа қайту актісі ретінде қарастырады. Дүниелік уақыт — сызықтық, үздіксіз, қайталанбас; ал қасиетті уақыт — циклдік, ритуал арқылы қайта жаңғыртылатын мәңгілік бастау. Мереке кезінде қоғам осы қасиетті уақытқа «оралып», бастапқы мифтік оқиғаларды символдық тұрғыда қайта бастан кешеді. Бұл — уақыттың бір сәтке «тоқтап», мәндік өлшемге ауысуы болып табылады. Хайдеггердің ойынша, адам (Dasein) күнделікті күйбең тіршілікте болмыстың түпкі мәнін ұмытады. Мереке — осы ұмытылған мәнді қайта еске түсіретін, уақыттық құрылымды қайта бағдарлайтын тәжірибе. Бұл сәтте күнделікті уақыттың «бір қалыптылығы» бұзылып, адам өз болмысының түпкі негізімен қайта байланыс орнатады.

Қазіргі философиялық дискурста жеке адам мен әлеуметтік әлем арасындағы қарым-қатынас басты орынды алады. Эдмунд Гуссерльдің феноменологиясы жеке тұлғаның жеке түрде емес, ортақ тәжірибе арқылы қалай қалыптасатынын зерттеу үшін қуатты негізді ұсынады [10]. Отбасылық өмір бұл процесс ерекше көрінетін бай контекст береді.

Феноменология өмір сүрген тәжірибеден басталады. Абстрактілі теориялаудың орнына ол заттардың сана арқылы қалай қабылданатынына назар аударады. Оның ең маңызды түсініктерінің бірі, әсіресе Гуссерль тарапынан, «мен» басқалардан оқшауланған монада емес, іргелі субъектіаралық болмыс болып табылады [10; 123]. Сәйкестік жеке түрде емес, ортақ тәжірибе арқылы пайда болады.

Гуссерль өзінің «Декарттық медитациясында» объективтілік шарты ретінде субъект аралық концепцияны зерттейді. Менің әлемді қабылдауым басқа адамдар әртүрлі көзқарастардан болса да бір әлемді қабылдайтынын түсіну арқылы қалыптасады. Басқаларды бұл «аналогиялық қабылдау» ортақ тәжірибе арқылы нақтырақ іс-шараларда, отбасылық түскі ас, ортақ мереке немесе тіпті жоғалту жағдайында ұжымдық үнсіздікте көрініс табу мүмкін [11]. Бұл жай ғана бір уақыттағы тәжірибе емес, адамның өзін және басқаларды қалай көретінін қалыптастыратын бірлескен қалыптасқан мағыналар.

Морис Мерло-Понти денені субъектіаралық тәжірибені беру құралы ретінде атап көрсету арқылы бұл тұжырымдаманы кеңейтеді. «Қабылдау феноменологиясы» еңбегінде ол қабылдаудың әрқашан іске асатынын және локализацияланатынын атап өтеді. Ортақ дене әрекеттері — ым-ишара, көзқарас, рәсімдер — тұлғааралық өмірдің негізі [12]. Жанұяларда белгілі бір қимылдарды қайталау (тамақ беру, баланы орау, қайғы кезінде қол ұстасу) белгілі бір мағына қабатын тудырады. Бұл тәжірибелер сырттан таңылған емес, адам өмір сүретін әлемнің бір бөлігіне айналады, оның жеке басының ашылуына негіз болады.

Феноменологиялық тұрғыдан «Мен» жабық эго ретінде емес, басқалардың арасында болмыс ретінде пайда болады. «Мен» сезімі «біз» сезімімен астасып жатыр. Бұл тұрғыда отбасын өзін-өзі анықтауға негіз болатын ортақ тәжірибенің матрицасы ретінде қарастыруға болады. Мысалы, баланың өзін-өзі сезінуі тек ішкі рефлексиялармен ғана емес, сонымен қатар ата-аналармен және бауырлармен бөлісетін тәжірибелер, эмоциялар және әңгімелер желісіне қатысу арқылы қалыптасады.

Дегенмен бұл конституция шиеленіссіз емес. «Менді» қалыптастыратын сол ортақ дүние де оны шектей алады. Осылайша, сәйкестік мүмкін және ол пайда болатын субъектаралық көкжиекпен шектеледі.

Осы субъектаралық матрицаның ішінде іргелі конфликт жиі туындайды: жеке адамның қалауы мен отбасының ұжымдық мақсаттары арасындағы қайшылық. Феноменология сәйкестік қоғамда сіңгенін көрсетсе, экзистенциалдық және психоаналитикалық дәстүрлер қалаудың ерекшелігін — оның әлеуметтік кодтауға қарсылығын атап көрсетеді.

Отбасылық мерекелер жиі бірлік, байланыстың және күнделікті өмірден қашудың қасиетті рәсімдері ретінде ұсынылады. Жарнама мен әлеуметтік желілер мерекелерді табиғи, қуанышты және шынайы тәжірибе ретінде бейнелейді, бұл табысты отбасылық өмірдің белгілері. Бірақ бұл сентименталды қасбеттің артында тереңірек күрделілік жатыр: отбасылық мерекелер қазір өте коммерцияланған және жақындықты, тәжірибе мен естеліктерді сататын капиталистік жүйеге енгізілген. Бір кездері жеке немесе тіпті рухани оқиға болған нәрсе сатып алуға болатын өнімге айналды, оны инстаграмда өзгертілетін сәттер, демалыс пакеттері және кәсіби «отбасылық уақыт» толықтырды.

Бұл талдау отбасылық туризм контекстінде түпнұсқалық пен коммерцияландыру арасындағы шиеленісті зерттейді. Біз Теодор Адорноның сыни теориясына және Дебора Куктың Адорноның коммерцияланған мәдениетке көзқарасын түсіндіруіне сүйене отырып, туризм индустриясы арқылы капитализмнің «отбасылық байланыстарды» қалай тауарға айналдыратынын зерттейміз және мерекені тамашалаудың бір түрі ретінде сынаймыз [13]. Негізгі сұрақ: отбасылық мерекелер эмоциялар мен бірлікті коммерцияландыратын жүйеде шынайы болуы мүмкін бе?

Осы мәселе тек философиялық тұрғыда ғана емес, мәдени өлшемде де маңызды. Социологиялық зерттеулер, тұтынушы психологиясы және бұқаралық ақпарат құралдарын талдау — отбасылардың бос уақыт дискурсы аясында тұтынудың перформативтік циклдеріне қалай тартылатынын түсіндіруге мүмкіндік беретін аналитикалық құралдар ұсынады. Шынайылық ұғымы үдемелі түрде қол жеткізбейтін категорияға айналуға — бұл отбасылардың шынайы еместігінен емес, керісінше, шынайылықты қамтамасыз етеді деп есептелетін әлеуметтік-мәдени құрылымдардың өздері сол шынайылықтың мүмкін болу шарттарын құрылымдық тұрғыдан әлсіретуінен туындайды.

Франкфурт мектебінің негізгі қайраткері Теодор Адорно қазіргі капиталистік мәдениеттің ең өткір сындарының бірін ұсынды. Адорно өзінің «мәдениет индустриясын» талдауында жаппай өндірілетін мәдени тауарлар (музыка, фильм, демалыс) өзін-өзі көрсету құралы ретінде емес, басқару тетіктері ретінде қызмет ететінін дәлелдеді [14]. Олар сәйкестікті тудырады, құрылымдық теңсіздіктен алшақтатады және сыни ойлауды тыныштандырады. Франкфурт мектебіне тән сыни-диалектикалық әдіс отбасылық демалыстың шынайылығы мен коммерциялануы арасындағы қайшылықты анықтауға, мәдени индустрияның бос уақыттың формалары мен мазмұнын қалай құрылымдайтынын көрсетуге мүмкіндік береді.

Адорно үшін капитализм кезіндегі бос уақыт нағыз бос уақыт емес, адамдар еркіндікті имитациялайтын, бірақ тәуелділікті күшейтетін дайын тәжірибелерді тұтынатын псевдо белсенділіктің бір түрі. Бұл, әсіресе, адамдар қашып құтылуға ұмтылатын жүйелерді тыныш жаңғырта отырып, қашу қиялын ұсынатын туризмге қатысты.

Адорно отбасылық демалыстарды осындай жалған айдың тамаша үлгісі ретінде қарастыруы мүмкін. Отбасылар уақыт пен байланыстарды жаңартып жатыр деп сенеді, бірақ шын мәнінде олар өздерінің күнделікті өмірін бұзатын сол капиталистік логиканы қолдайтын коммерциялық рәсімге қатысады.

Д. Кук мәдениет индустриясы «жалған қажеттіліктерді» қалай қанағаттандыратынына назар аудара отырып, Адорноның жұмысын кеңейтеді. Бұл табиғи болып көрінетін, бірақ жарнама, әлеуметтік қысым және нарықтық айла-шарғы арқылы қалыптасатын тұтыну мәдениетінен туындаған тілектер. «Табиғаттағы Адорно» кітабында Кук тәжірибелердің, тіпті экотуризм сияқты табиғатқа байланысты тәжірибелердің де барған сайын еліктеп, стильденіп, шынайы байланыс мүмкіндігін жоққа шығаратынын зерттейді.

Қазіргі заманғы отбасылық демалыстар, Куктың логикасы бойынша, жасанды. «Демалыс тәжірибесі» сатылып қана қоймайды, сонымен қатар сценарий жазылады: ойын-сауық саябақтарындағы әзілдер, жағажайдағы күннің батуы, круиздерде туған күніне арналған тосын кештер [15]. Бұл тәжірибелер Гай Дебордтың әлеуметтік өмірде бейнелер, спектакльдер және симуляциялар басым болатын «Көрініс қоғамы» тұжырымдамасынан алынған спектакль нысандарына айналады [16].

Бұл жүйенің құрсауында қалған отбасылар жиі сезім мен қоғам белгілеген сезімдерді ажыратуда қиындықтарға тап болады. Баланың диснейлендтегі қуанышы шынайы болуы мүмкін, бірақ ол сондай-ақ осы қуанышты тудыру және ақша табу үшін жасалған мұқият жобаланған ортамен қоршалған. Мұндай ортада мереке өздігінен дамып, тіпті стихиялық күтпеген әлеуметтік және мәдени өнімге айналады.

Түпнұсқалық философиялық концепция ретінде адамның шынайы болмысына, құндылықтарына және қалауына сәйкес әрекет етуді білдіреді. Хайдеггер шынайылықты әлеуметтік сәйкестікке жүгінбей-ақ өзінің болмысымен шын жүректен бетпе-бет келу қабілеті ретінде анықтайды. Тейлор, бұрын атап өткендей, шынайылықты өзін-өзі тануға және ішкі шындықтарға адалдыққа негізделген моральдық идеал ретінде қарастырады.

Отбасылық тынығу аясында шынайы болуы үшін қатысушылар туристік индустрия ұсынатын дайын сценарийлерге сүйенбестен, шынайы тілектер мен өзін-өзі көрсету арқылы әлеуметтік және мәдени қатынастарға қатысып, өзінің болмыстық және ритуалды тәжірибесін жүзеге асырады. Мәселе отбасылар белгілі бір іс-әрекеттер (мысалы, тропикте демалу, сәнді курорттарда демалу, Instagram фотосуреттерін түсіру) олардың құндылықтарына немесе қажеттіліктеріне сәйкес келетін-келмейтінін сыни тұрғыда қарастырмай-ақ, мәні бар деген сенімге ие болған кезде туындайды.

Психологиялық тұрғыдан алғанда, шынайылық әл-ауқатпен, өзін-өзі қабылдаумен және қарым-қатынастың жақындығымен байланысты. Ішкі ынталандырылған әрекеттермен айналысатын отбасылар — сыртқы қысымнан гөрі ішкі құндылықтарға негізделген — қанағаттану деңгейі жоғары және берік байланыстар туралы хабарлайды. Бұл бос уақыт ашық қарым-қатынасқа, ортақ тәжірибеге және өзара түсіністікке ықпал еткенде шынайы болуы мүмкін деген идеяны қолдайды.

Шынайылық сыртқы жағдаймен ғана емес, қарым-қатынастың динамикасымен байланысты. Отбасы мүшелері өздерін көріп, естіп тұрғанын сезетін қарапайым тәсіл, яғни күтілген нәтижелері мен сыртқы әсерлерге бағытталған сәнді демалыстан әлдеқайда шынайы болуын мүмкін.

Философиялық тұрғыдан біз бос уақыт тек тұтыну арқылы ғана мәнге ие болады деген дәстүрлі көзқарасты қайта қарастыруымыз керек. Аристотель мен Бертран Расселдің бұрынғы талдауларында талқыланғандай, нағыз бос уақыт ойлау, әлеуметтену және өзін-өзі жетілдіру. Егер отбасылық бос

уақыт осы құндылықтарды бейнелейтін болса, ол жақындықты коммерцияландыруды тоқтатуы керек.

Осы мақсатқа жету үшін біз уақытты ұйымдастыру, отбасымен және жұмыспен қарым-қатынас жасау тәсілдерін қайта ойластыруымыз қажет болуы мүмкін. Экстравагантты мерекелерге деген қажеттілік көбінесе эмоционалды күйзеліс, шамадан тыс шаршау және күнделікті қарым-қатынастың болмауына жауап ретінде туындайды. Күнделікті өмірде тепе-теңдікті қамтамасыз ететін мәдениет «мінсіз» мерекеге деген қажеттілікті азайтуы мүмкін.

Қазіргі туризмнің қоршаған ортаға әсері туралы этикалық алаңдаушылықтар да бар. Әуе саяхаты, круиздік кемелер және курорттардың дамуы климаттың өзгеруіне айтарлықтай үлес қосады және жиі жергілікті қауымдастықты ығыстырады. Нағыз отбасылық мереке қоршаған ортаны пайдалану немесе нашарлату негізінде құрыла алмайды. Отбасылар бос уақыттағы демалысында жергілікті көрнекті орындарға экскурсияларды немесе кеңірек этикалық мідеттемелерге сәйкес келетін мағыналы еріктілік тәжірибесін таңдай алады. Мұндай тәсілдер тек сыртқы көрнекілікке емес, мәнге субстанцияға назар аударады.

Туризм арқылы отбасылық байланыстарды коммерцияландыру қазіргі өмірде елеулі шиеленіс тудырады. Бір жағынан, отбасылар шынайы қарым-қатынастарды, қуаныш пен бос уақытты іздейді. Екінші жағынан, туризм индустриясы бұл тәжірибелерді жинақтайды және сатады, оларды тұтынуға арналған көрініске айналдырады. Адорно мен Дебора Кук бұл құбылысты нанымды түрде сынап, тіпті бос уақыттың сәйкестік пен жалған қажеттілік құралына айналатынын көрсетті. Дегенмен, түпнұсқалық толығымен жоғалған жоқ. Бұл мүмкін, бірақ тек сыни қабылдау, қасақана қарсылық және нарықтық үрдістерге қарағанда тереңірек жатқан құндылықтарды қалпына келтіру арқылы әлеуметтік және мәдени байланыстар жанарады. Отбасылық мерекелер, егер олар алгоритмдерге, жарнамаға немесе мәртебеге ұмтылуға емес, өзара түсіністікке, этикалық рефлексияға және ортақ мағынаға негізделген болса, шынайы болуы мүмкін.

Бос уақытты көрініске айналдыру үшін біз адами қарым-қатынастың негіздеріне оралуымыз керек: уақыт, қатысу, адалдық және қамқорлық. Бұл кеңістікте, тіпті гипер-коммерциялық әлемде де түпнұсқалықты табуға болады.

Пікірталас

Төменде атақты қазақ ғұламалары мен философтарының еңбектерінде кездесетін тақырыптар мен концепцияларға негізделген отбасылық мерекелердің философиялық негізделген талдауы берілген. Батыстық философиялық дәстүрлерге қарағанда кең таралмағанымен, қазақтың философиялық дәстүрлері көшпелілер мұрасына, қауымдық құндылықтарға, дәстүр мен заманауи тепе-теңдікке негізделген бай перспективалар ұсынады.

Көптеген мәдениеттердегі отбасылық мерекелер жеке қанағаттандыру мен ұжымдық жады арасындағы дәнекер ретінде қызмет етеді. Философиялық дәстүрлерге көшпелілер мұрасы, ислам этикасы және кеңестік заманның әсері мол. Қазақстанда отбасылық мереке жай ғана ойын-сауық шарасы емес; бұл сабақтастықтың, байланыстың және моральдық негіздеудің символдық әрекеті. Бұл талдау қазақтың ойшылдары Әл-Фараби, Абай Құнанбаев сынды ой-пікірлеріне сүйене отырып, отбасылық демалыстың қазақ ой-пікірінде философиялық рөл атқаратынын түсінуге мүмкіндік береді.

Қазақтың философиялық дүниетанымы жеке және ұжымдық өмірдің үйлесімділігін, өзін-өзі адамгершілік жағынан жетілдіруді, салт-дәстүрдің мәңгілік құндылығын атап көрсетеді. Отбасылық мерекелерді осы призмалар арқылы қарастыра отырып, біз оларды тек релаксация сәттері ретінде ғана емес, сонымен қатар этикалық нормаларды, мәдени өзін-өзі бекітуді және экзистенциалды бағытты қалыптастыру тәжірибесі ретінде қарастыра аламыз.

Қазақ мәдениеті ежелден көшпелі өмір салтын қалыптастырды, онда кеңістіктегі қозғалыс бөтендік емес, табиғатпен, ата-бабалармен, жалпы ауылмен (ауылмен немесе қауыммен) байланысты. Бұл тұрғыда саяхат пен жиынды бір-бірінен ажыратуға болмайды. Саяхат көбінесе шаңырақ пен ғарыштық тәртіптің символы болып табылатын шаңырақпен аяқталады.

Отбасылық мерекелер, әсіресе ата-баба еліне оралу немесе туған-туысқа бару осы дәстүрді қайталайды. Олар философ М.С. Шайкемелев «тік тұлғаға қайта оралу» деп атағанын — өз тамырымен, тарихымен және шығу тегіне қайта қосылуды бейнелейді [17]. Бұл вертикалдылық қазіргі туризмнің көлденең, тұтынушылық үлгісіне қарама-қайшы келеді. Қазақ философиясында мән жаңалықта емес, беру мен есте сақтауда.

Наурыз мейрамы (қазақтың жаңа жылы) немесе жайлауға (таулы жайлауларға) жазғы сапарлар — ұрпақтар арасындағы терең символизмді қамтитын әлеуметтік рәсімдер. Бұл сәттер бос уақытты әлеуметтік әлемнен бөлу емес, оған тереңірек ену болып табылатын дүниетанымды көрсетеді. Қазақ жағдайында отбасылық мерекелер осылайша туыстық пен мәдени жадты бекітетін адамгершілік әрекеттер ретінде қарастырылады.

Қазақстанның халық ойшылы, ақыны Абай Құнанбаев (1845-1904) адамның өзін-өзі тану, адамгершілік жауапкершілік, жан-дүниені дамытудың маңыздылығын ерекше атап өткен (жан). Абай өзінің «Қара сөздер» кітабында отбасымен өткізетін уақыттың маңыздылығын, күнделікті өмірде кездесетін адамгершілікке тәрбиелеуді атап көрсетеді [18].

Абайдың «адам бол» концепциясы қазақ отбасы өмірінің адамгершілік өлшемін түсінуде өзекті. Ол тек биологиялық болмысты ғана емес, сонымен қатар білім, ізгілік, басқаларға қамқорлық жасау арқылы тұлға болып қалыптасуды білдіреді. Бұл тұрғыда отбасылық мерекені адам болудың орны ретінде қарастыруға болады — этикалық құндылықтар ортақ іс-шаралар, әңгімелер, үлкендерге құрмет және мәдени байланыс арқылы өмірге әкелетін кеңістік.

Туризм арқылы жеке тұлғаның өзін-өзі тануына жиі мән беретін батыстық үлгілерден айырмашылығы, Абайдың тұжырымдамасы тұлғаның шынайы дамуы мен өсуі тек отбасылық, мәдени және жергілікті контексте қалыптасқан қарым-қатынас арқылы жүзеге асады деп есептейді. Мерекелер қоғамда жақсы адам болу дегенді білдіретін педагогикалық және рухани жағдайларға айналады.

Әл-Фараби (872-950) ерте ислам әлемінде дүниеге келгенімен, қазақтың философиялық мұрасындағы іргелі тұлға. Ол өзінің «Қайырымды қала» еңбегінде ақылға, үйлесімділікке және адамгершілік мақсатқа негізделген қоғам үлгісін сипаттайды. Әл-Фараби бос уақыттың өзінен гөрі саяси және этикалық теорияға көбірек көңіл бөлгенімен, оның көзқарасы демалыс пен мереке сән-салтанат емес, тәртіпті өмірдің құрамдас бөлігі екенін білдіреді [19].

Әл-Фарабидің ізгі қоғамында уақыт тек еңбек пен басқаруға ғана емес, сонымен қатар сұлулық пен этикалық қарым-қатынасқа да бөлінеді. Отбасылық мерекелер осы тұрғыдан азаматтық қызметті атқарады: ынтымақтастық, өзара қамқорлық, ризашылық сияқты ізгі қасиеттерді нығайтады. Әл-Фарабидің пікірінше, жандағы үйлесімділік қоғамдағы үйлесімділікті көрсетеді. Бірге уақыт өткізетін, бір-бірінің ортасында демалатын отбасы қоғамның жалпы моральдық денсаулығына ықпал етеді.

Бұл батыстық сыни теорияның тақырыптарымен үндес, бірақ ерекше екпінмен: қазақ контекстінде жоғалту тек шынайылық емес, сонымен бірге мәдени сабақтастықты сақтауға да бағытталған құбылыс ретінде қарастырады. Бір кездері мәдени жадтың тірі дәстүрі болған отбасылық мереке тамырсыз көрініске айналу қаупі бар. Философиялық тәжірибе отбасыларға қазіргі тәжірибені қабылдау мен негізгі құндылықтарды сақтау арасында бағдарлауға көмектесуі керек.

Қорытынды

Қазақ мәдениетінің философиялық дискурсына қосқан елеулі үлестерінің бірі — қамқорлық ұғымы. Отбасылық өмірде қамқорлық бұл үлкенді сыйлау, ұрпақтар арасындағы туыстық қарым-қатынасты сақтаудан көрінеді.

Отбасылық мерекелер, «қамқорлық» көзқарасы тұрғысынан келгенде, тұтынушылық іс-шарадан гөрі моральдық тәжірибеге айналады. Олар тек физикалық емес, эмоционалды және рухани күтімге уақыт береді. Бірге тамақ дайындау, ата-бабалардың бейіттеріне бару және құрмет көрсету, отбасылық әңгімелерді айту — осы әрекеттердің барлығы қамқорлық дерексіз емес, бейнеленген ортақ әлемді қалыптастырады.

Күнделікті өмір жиі жылдам қарқынмен жүретін және урбанизацияның кесірінен бөлінетін қоғамда отбасылық мерекелер үзіліс сәтіне — Хайдегердің мағынасында философиялық үзіліске — қатысу мен назар аударуға қарсы тұру формасына айналуы мүмкін. Сонымен, герменевтикалық, феноменологиялық, мәдени-антропологиялық және аксиологиялық әдістердің үйлесімі отбасылық мерекенің онтологиялық, этикалық және әлеуметтік-мәдени өлшемдері тоғысқан ритуал ретінде жан-жақты философиялық түсінігін береді.

Отбасылық демалыс өз табиғатында жай ғана демалыс немесе көңіл көтеру кезеңдерінен әлдеқайда терең ұғымды білдіреді — бұл байланыс, өзін-өзі қалпына келтіру, өмірлік мәнді сезіну, іздеу жолындағы қазіргі заманғы ритуалдар. Шаршаудан, цифрлық аландаушылықтан және тауарға айналған эмоциялардан бөлшектенген әлемде отбасылық демалыс уақытша панаға, рөлдерді қайта

карастыруға және байланыстарды нығайтуға мүмкіндік беретін шектеулі кеңістікке айналады. Отбасылар мұндай сапарларға тек күнделікті күйбең тіршіліктен қашу үшін емес, өз бойларынан және бір-бірінен маңызды бір нәрсені табу немесе қалпына келтіру үшін де шығады.

Алайда, бұл талдау көрсеткендей, шынайылық уәдесі коммерцияландырудың қуатты күштері тарапынан жиі күмән тудырады. Туризм индустриясы жай ғана бағыттарды емес, жақындық, бақыт және даралық идеалдарын насихаттайды. Адорно мен Деборы Куктың сыни көзқарастарына сүйене отырып, біз «мерекелік әсерлердің» жиі спектакльге, еліктеуге және тұтынушыларды бақылау жүйесіне айналатынын көреміз.

Дегенмен, бәрі толықтай жоғалған жоқ; кейбір құндылықтар, тәжірибелер және мәдени сабақтастық әлі де сақталған. Бұл күрделі кеңістікте отбасылық демалысты философиялық қамқорлық тәжірибесіне айналдыру мүмкіндігі бар. Отбасылық демалысты философиялық іс-әрекет ретінде қайта пайымдау — оның мақсатын тұтынудан қатысуға, көріністен ой жүгіртуге көшіру деген сөз. Шынайылық (аутентичность) біз не сатып алатынымызда емес, бір-бірімізге қалай қарайтынымызда жатыр. Отбасылық мерекелер адам өміріндегі тек бос уақытты өткізу құралы емес, болмыстық мәнді қалпына келтіретін, әлеуметтік-мәдени сабақтастықты сақтайтын күрделі ритуал мен бейнеленген ортақ әлемді қалыптастырады.

Әдебиеттер тізімі

- 1 Аристотель. Политика / Аристотель; пер. с древнегреч. А.Д. Гладкова; вступ. ст. и коммент. С.Л. Утченко. — М.: Мысль, 1997. — 445 с.
- 2 Хайдеггер М. Бытие и время / М. Хайдеггер; пер. с нем. В.В. Библина. — М., 1997. — 486 с.
- 3 Сартр Ж.-П. Экзистенциализм — это гуманизм / Ж.-П. Сартр // Сумерки богов. — М., 1989. — 398с.
- 4 Тернер В. Символ и ритуал / В. Тернер. — М.: Главная редакция восточной литературы изд-ва «Наука», 1983. — 277 с.
- 5 Элиаде М. Избранные сочинения: Миф о вечном возвращении; Образы и символы; Священное и мирское / М. Элиаде; пер. с фр. — М.: Ладомир, 2000. — 414 с.
- 6 Рикер П. Я — сам как другой / П. Рикер. — М.: Издательство гуманитарной литературы, 2008. — 416 с.
- 7 А. ван Геннеп. Обряды перехода: Систематическое изучение обрядов / А. ван Геннеп; пер. с фр. — М.: Издательская фирма «Восточная литература» РАН, 1999. — 198 с.
- 8 Фуко М. Другие пространства / М. Фуко // Интеллектуалы и власть: избранные политические статьи, выступления и интервью. — М.: Праксис, 2006. — Ч. 3. — С. 191–204.
- 9 Адорно Т.В. Эстетическая теория / Т.В. Адорно; пер. с нем. А.В. Дранова. — М.: Республика, 2001. — 543 с.
- 10 Гуссерль Э. Идея феноменологии / Э. Гуссерль. — М.: Гуманитарная Академия, 2008. — 127 с.
- 11 Гуссерль Э. Картезианские размышления / Э. Гуссерль. — М.: Наука, 2006. — 270 с.
- 12 Мерло-Понти М. Феноменология восприятия / М. Мерло-Понти. — СПб.: Ювента, 1999. — 608 с.
- 13 Cook D. Adorno, Habermas, and the Search for a Rational Society / D. Cook. — London: Routledge, 2004. — 208 p.
- 14 Адорно Т.В. Диалектика просвещения: философские фрагменты / Т.В. Адорно, М. Хоркхаймер; пер. с нем. С.А. Никулина; общ. ред. Б.П. Бызова. — М.: Республика, 1997. — 272 с.
- 15 Cook D. Adorno on Nature / D. Cook. — Durham: Acumen Publishing, 2011. — 208 p.
- 16 Дебор Г. Общество спектакля / Г. Дебор; пер. с фр. С. Зенкина. — М.: Логос, 2000. — 160 с.
- 17 Шайкемелев М.С. Казахская идентичность в контексте модернизации общества / М.С. Шайкемелев. — Алматы: Институт философии, политологии и религиоведения КН МОН РК, 2020. — 230 с.
- 18 Құнанбайұлы Абай. Қара сөздер / Абай Құнанбайұлы. — Алматы: Жазушы, 2010. — 176 б.
- 19 Әл-Фараби. Ізгі қала тұрғындарының көзқарастары туралы трактат / Әл-Фараби; ауд. А. Дәулетов. — Алматы: Ғылым, 1991. — 144 б.

Г.Ж. Назанова, А.М. Кадыралиева, Мехмет Топлу, Г.У. Куанышова

Социально-философское осмысление семейного ритуала через категории «праздник» и «мораль»

Статья представляет собой социально-философское исследование семейного ритуала через призму категорий «праздник» и «мораль». По мнению авторов, семейные ритуалы обладают экзистенциальным,

культурным и социально-этическим значением. В исследовании используются концепции М. Элиаде, М. Хайдеггера, В. Тернера, Т. Адорно и Д. Кука, а также идеи казахстанской философской традиции — Аль-Фараби, Абая Кунанбаева, М. С. Шайкемелева. Это позволяет показать двойственную природу семейного досуга: его потенциал как пространства подлинности и заботы, с одной стороны, и его уязвимость перед силами коммерциализации и культурного конформизма — с другой. Проведенный анализ охватывает ключевые аспекты: цикличность и лиминальность праздников, их роль в формировании семейной и культурной идентичности, intersubъективное измерение совместного времени, а также влияние социального неравенства и глобальных кризисов на структуру и содержание отдыха. Важное место занимает казахстанский контекст, где семейные праздники связываются с традициями кочевого наследия, моральным идеалом «адам бол» и этикой заботы. Авторы утверждают, что подлинность семейного праздника возможна лишь при смещении акцента с потребления на присутствие, с внешних образов на внутренний смысл. Семейный отдых представлен как акт этического присутствия и культурной памяти, способный противостоять отчуждению и сохранить связь поколений. Тем самым он выступает практикой морального совершенствования и воплощением добродетели в аристотелевском смысле, где досуг становится пространством для эвдемонии и нравственной самореализации человека.

Ключевые слова: феномен праздника, права на отдых, семейное пространство, мораль, общение, философский смысл семейного отдыха, обычаи и традиции, социальная справедливость, социальное равенство, моральные нормы.

G.Zh. Nazanova, A.M. Kadyraliyeva, Mehmet Toplu, G.U. Kuanysheva

A Socio-Philosophical Analysis of the The Family Ritual through the Categories of “Holiday” and “Morality”

The article is a socio-philosophical study of family ritual through the categories of “holiday” and “morality”. According to the authors, family rituals have existential, cultural and socio-ethical significance. The authors rely on the concepts of M. Eliade, M. Heidegger, W. Turner, T. Adorno and D. Cook, as well as the Kazakh philosophical tradition of Al-Farabi, A. Kunanbayev, M.S. Shaikemelev, to show the dual nature of family leisure: its potential as a space of authenticity and care, and its vulnerability to the forces of commercialization and cultural conformism. The analysis covers key aspects: the cyclicity and liminality of holidays, their role in the formation of family and cultural identity, the intersubjective dimension of shared time, as well as the influence of social inequality and global crises on the structure and content of leisure. An important place is occupied by the Kazakh context, where family holidays are associated with the traditions of nomadic heritage, the moral ideal of “adam bol” and the ethics of care. The authors argue that the authenticity of a family holiday is possible only with a shift in emphasis from consumption to presence, from external images to internal meaning. Family recreation is presented as an act of ethical presence and cultural memory, capable of resisting alienation and preserving the connection between generations. Thus, it acts as a practice of moral improvement and the embodiment of virtue in the Aristotelian sense, where leisure becomes a space for eudaimonia and moral self-realization of a person.

Keywords: The phenomenon of celebration, the right to rest, family space, morality, communication, the philosophical significance of family celebrations, tradition and rituals, social justice, social equality, moral values.

References:

- 1 Aristotle. (1997). *Politika* [Politics]. (A.D. Gladkov, Trans.). (S. L. Utchenko, Intro. & Comment.). Moscow: Mysl [in Russian].
- 2 Heidegger, M. (1997). *Bytiei vremia* [Being and Time]. (V.V. Bibikhin, Trans). Moscow [in Russian].
- 3 Sartre, J. -P. (1989). *Ekzistentsializm — eto gumanizm* [Existentialism is a Humanism]. *Sumerki bogov — Twilight of the Gods*. Moscow [in Russian].
- 4 Turner, V. (1983). *Simvoli ritual* [Symbol and Ritual]. Moscow: Glavnaia redaktsiia vostochnoi literatury izd-va «Nauka» [in Russian].
- 5 Eliade, M. (2000). *Izbrannye sochineniia: Mif o vechnom vozvrashchenii; Obrazy i simvol; Sviashchennoe i mirskoe* [Selected Works: The Myth of the Eternal Return; Images and Symbols; The Sacred and the Profane]. Moscow: Ladimir [in Russian].
- 6 Ricoeur, P. (2008). *Ya-sam kak drugoi* [Oneself as Another]. Moscow: Izdatelstvo gumanitarnoi literatury [in Russian].
- 7 A. van. Gennep (n.d.). (1999). *Obriady perekhoda: Sistematischeskoe izuchenie obriadov* [The Rites of Passage: A Systematic Study of Rituals]. (Trans. from French). Moscow: Izdatelskaia firma «Vostochnaia literatura» RAN [in Russian].
- 8 Foucault, M. (2006). *Drugie prostranstva* [Of Other Spaces]. *Intellektualy i vlast: Izbrannye politicheskie stati, vystupleniia i interviu — Intellectuals and power: selected political articles, speeches and interviews*. (Vols.1-3). Moscow: Praxis [in Russian].
- 9 Adorno, T.V. (2001). *Esteticheskaia teoriia* [Aesthetic Theory]. (A.V. Dranov, Trans). Moscow: Respublika [in Russian].

- 10 Husserl, E. (2008). *Ideia fenomenologii* [The Idea of Phenomenology]. Moscow: Gumanitarnaia Akademiia [in Russian].
- 11 Husserl, E. (2006). *Kartesianskie razmyshleniia* [Cartesian Meditations]. Moscow: Nauka [in Russian].
- 12 Merleau-Ponty, M. (1999). *Fenomenologiia vospriiatiia* [Phenomenology of Perception]. Saint Petersburg: Iuventa [in Russian].
- 13 Cook, D. (2004). *Adorno, Habermas, and the Search for a Rational Society*. Routledge.
- 14 Adorno, T. V. & Horkheimer, M. (1997). *Dialektika prosveshcheniia: Filosofskie fragmenty* [Dialectic of Enlightenment: Philosophical Fragments]. (Trans. from German). (S.A. Nikulin, Trans). B.P. Byzov (Ed.). Moscow: Respublika [in Russian].
- 15 Cook, D. (2011). *Adorno on Nature*. Acumen Publishing.
- 16 Debord, G. (2000). *Obshchestvo spektaklia* [The Society of the Spectacle]. (Trans. from French). (S. Zenkin, Trans). Moscow: Logos [in Russian].
- 17 Shaikemelev, M. S. (2020). *Kazakhskaiia identichnost v kontekste modernizatsii obshchestva* [Kazakh Identity in the Context of Social Modernization]. Almaty: Institut filosofii, politologii i religiovedeniia KN MON RK [in Russian].
- 18 Kunanbaiuly, Abai. (2010). *Qara sozder* [Black words]. Almaty: Zhazushy [in Kazakh].
- 19 Al-Farabi. (1991). *Izgi qala turghyndarynyng kozqarastary turaly traktat* [The Views of the Citizens of the Virtuous City]. (A. Dauletov, Trans). Almaty: Gylym [in Kazakh].

Авторлар туралы мәліметтер

Назанова Гауһар — PhD докторант, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан; <https://orcid.org/0009-0003-0102-678X>

Қадырәлиева Алтынай — PhD, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университетінің мәдени және әлеуметтік жұмыс кафедрасының меңгерушісі, Шымкент, Қазақстан; <https://orcid.org/0000-0002-3854-3583>

Мехмет Топлу — профессор, Хажы Байрам Вели университеті, Анкара, Түркия; <https://orcid.org/0000-0002-17779829>

Қуанышова Гүлназ — магистр, оқытушы, М. Әуезов атындағы Оңтүстік Қазақстан университеті, Шымкент, Қазақстан; <https://orcid.org/0009-0005-4090>

Information about the authors

Nazanova Gaukhar — PhD Doctoral Student, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, <https://orcid.org/0009-0003-0102-678X>

Kadyraliyeva Altynay — PhD, Head of Cultural and Social Activity Department, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, <https://orcid.org/0000-0002-3854-3583>

Mehmet Toplu — Prof. Dr, Haci Bayram Veli University, Ankara, Turkey, <https://orcid.org/0000-0002-17779829>

Kuanyshova Gulnaz — Magister, Lecturer, M. Auezov South Kazakhstan University, Shymkent, Kazakhstan, <https://orcid.org/0009-0005-4090>